

Peter Kolšek

O prevajanju iz slovenščine

V prvi polovici septembra so v NUK-u pripravili razstavo Fundacije Trubarjev sklad. Pokazali so 146 naslovov slovenskih literarnih del, ki so izšla v 29 državah. To seveda še zdaleč ni vse, kar je s pomočjo tega sklada, ki deluje od leta 1992, izšlo slovenskega v drugih jezikih – samo leta 2009, na primer, je bilo realiziranih 25 skladovih prevodov –, razstava je pač predstavila samo reprezentativne primerke, med njimi dvajset antologij.

Ne vem, kakšen je bil obisk razstave, to zagotovo ni atraktiven dogodek sam po sebi, tudi za NUK ne, je pa lepa gesta do Trubarjevega sklada (ne prva, podobna razstava je bila že leta 2005), ki naši osrednji nacionalni knjižnici pošilja vse svoje knjige, izdane v tujini, ne da bi ga k temu zavezoval zakon. Tako sta bili na ogled postavljeni hkrati dejavnost sklada in ena od mnogih dejavnosti NUK-a.

K temu ni kaj dodati (najbrž je glede na slovenske literarne razmere, zmogljivosti in mnoge ozire vse tako, kot mora biti) – če nočemo komplicirati literarnega življenja, natančneje, če smo sprijaznjeni s slovenskim literarnim sistemom, kakršen se je po osamosvojitvi izoblikoval na področju tiste prevajalske prakse, ki vodi iz slovenščine v druge jezike. Nekakšen “sistem” smo imeli tudi prej, v bivši državi, obvladovali sta ga dve tendenci, ki sta bili najmočnejši, kadar sta se lahko staknili; ena je skrbela za kanonizirano literaturo, druga za tisto, ki je ustrezala ideološki predstavi o socialistični državi. Največ prevodov se je seveda pretočilo v jugoslovanske jezike, najprej po dekretu, pozneje po simpatijah, ki so se spletle med pisatelji in založniki (ki so bili mnogokrat ista oseba), prevajalo se je tudi v bratske slovanske jezike (pri tem je imel pomembno, naraščajočo vlogo poletni seminar za tuje sloveniste, ki ga ljubljanska slavistika prireja od sredine šestdesetih let 20. stoletja), na Zahod (v nemščino, francoščino, italijanščino, angleščino in španščino) pa je slovenska literatura, in teh prevodov ni bilo tako malo, zašla tudi

zaradi zanimivih naključij (na primer Kosovel v francoščino ali Kocbek v nemščino). Seveda se je relativno pridno prevajalo že pred vojno, tudi pred prvo. Prešeren je dobil svojo prvo knjigo v nemščini že leta 1866.

Kakšno je stanje zdaj, ko ni več političnih direktiv, ko so zamrla in se le s težavo znova prebujajo čustva (no, bolj gre za resentment) nove slovanske vzajemnosti (najbolj odločno v programu Foruma slovanskih kultur), ko je jezikom v novih državah bivše Jugoslavije bratska slovenščina malo mar, veliki evropski jeziki, vključno z ruščino, pa so seveda samozadostni, kot so bili?

Preden poskušamo na to vprašanje odgovoriti, je treba povedati, da prevajanje v nasprotno smer, torej v slovenščino, ni problem. Na leto prestavimo v naš jezik kakih osemsto naslovov in verjetno je v Evropi zelo malo številčno primerljivih jezikov, ki tako željno vsrkavajo tujo literaturo, naj gre za beletristiko ali strokovno humanistiko. Recipročnosti seveda ne moremo pričakovati, toda sedanje razmerje, ki je po grobem izračunu približno 1 proti 16, najbrž le ni takšno, da bi ga morali brez pridržkov sprejeti za normalno menjalno konstanto. Toliko bolj, ker zadnji evropski statistični podatki kažejo, da sodimo Slovenci v vrh evropskih nacij, ki berejo knjige v tujih jezikih.

Zdaj je menda že jasno, da hočem v zvezi s prevajanjem iz slovenščine "komplicirati". Se pravi postaviti pod vprašaj našo prevajalsko politiko, kakor se razodeva tudi skozi dejavnost Trubarjevega sklada, ki je pač najbolj kompaktna transmisija tovrstnega nacionalnega interesa; sklad deluje v sklopu Društva slovenskih pisateljev, v njem sodelujeta tudi Slovenski center PEN in Center za slovensko književnost; gre torej za daleč največjo koncentracijo tovrstne dejavnosti. A nad vso tosmerno prevajalsko dejavnostjo ima od leta 2009 vrhovne kompetence Javna agencija za knjigo (JAK).

Svoje pomisleke bi rad izrazil skozi tri spektre dejstev, povezanih s to problematiko.

Prvo in neizpodbitno dejstvo je, da je prevajanje edini avtentični način, s katerim literatura prestopi iz enega jezika v drugega, da bi si razširila meje sveta, v katerem je nastala, ne da bi ji bilo treba zapuščati dom. Nasprotno, potrditev v drugem/drugih jezikih poveča njeno vrednost (ugled) v izvirnem jeziku. Normalno je torej, da si pesniki, pisatelji in esejisti (ostanimo pri primarni literaturi; za metaliterarno početje namreč veljajo drugačne prevajalske zakonitosti, ki jih narekujejo znanstvene inštitucije) prizadevajo, da bi njihovo delo osvajalo bralski in socialni prostor drugih jezikov. To so običajne aspiracije, ki jih po naravi stvari (jezika) gojijo avtorji nasploh, seveda zavestno bolj ali manj in tudi aktiv(istič)no bolj

ali manj. Razlika med njimi ni samo v tem, kakšne so njihove realne možnosti v tujih jezikih (govoriti o donosnih trgih najbrž nima smisla), ampak še bolj v tem, kaj in koliko je kdo pripravljen (zase) postoriti. O tem malo več v nadaljevanju.

Naravne težnje po širitvi v druge jezike, ki je literaturi imanentna, sem se nalašč lotil najprej na ravni avtorskega individualizma, torej s strani literarnih "zasebnikov". Zato pač, ker se zdi, da je pri nas aktualna prevajalska praksa predvsem v rokah zasebne pobude. Na drugi strani je seveda načelo nacionalne književnosti in z njo povezan interes, ki pa je na tem področju slabo operacionaliziran in ga je, resnici na ljubo, tudi težko operacionalizirati. Slovenija nima promocijske institucije (kakršna je, to je pri nas najbolj opevan primer, Goethejev inštitut za nemško literaturo), nima svojih kulturnih ambasad v tujini, kakor jih imajo mnoge države, tudi nima široko razpredene pisateljsko-založniške izmenjevalne mreže po skandinavskem vzoru (ta se je pri nas komaj začela plesti), zato pač tudi ne more imeti osrednje strategije za prevajalsko dejavnost, ki bi si prizadevala spraviti v svet vsaj najbolj reprezentativni vzorec naše kanonizirane klasike. No, vsaj doslej je ni imela. Kot rečeno, je po vojni s tem nacionalnim zakladom umno upravljala državna ideologija, ki je pač promovirala ideološko reprezentativne tekste (samo tako si lahko razložimo, da je Cankarjev *Hlapec Jernej* doživel 69 izdaj v 19 jezikih, samo v albanščino je bil preveden 3-krat, v madžarščino 9-krat ...).

Sploh čudi dejstvo, da je Cankarjeva literatura doslej doživela kar 304 prevode v različne jezike, celo najbolj oddaljene (kitajščina, japonščina, finščina, turščina ...). Daleč največ. Cankarju sledi France Bevk (151 prevodov), Prešeren je s 114 prevodi na tretjem mestu, skupaj s Prežihovim Vorancem, ki se lahko pohvali z enakim številom. Več kot sto prevodov ima še mladinska pisateljica Ela Peroci (101), ostali avtorji, starejši ali mlajši, ne dosegajo stotice. Jo bo pa kmalu dosegel in presegel Drago Jančar, ki ima po spletni evidenci JAK-a (od koder so tile in naslednji podatki) "trenutno" 99 v tujini izdanih in prevedenih knjig.

Nekakšen sistem torej le obstaja tudi danes – in njegova "vsebina" je drugo dejstvo, ki si ga velja vsaj malo podrobneje ogledati. Ta sistem je po novem, kot rečeno, vezan na JAK (prej seveda na ministrstvo za kulturo in njegove transmisije, kakršna je bil predvsem Trubarjev sklad). Promocija slovenske literature (kulture) je, upajmo, načelni interes države, vprašanje pa je, ali sedanji model ta interes učinkovito uresničuje.

Če si ogledamo omenjeno evidenco, naletimo na neskladja vertikalne in horizontalne narave. Z vertikalno ravnijo je mišljen princip kanonizirane literature, torej tiste, ki pomeni nedvomno esenco slovenske literarne

umetnosti, s horizontalno pa sodobna literatura sodobnih avtorjev, ki je za zdaj večinoma (nekaj izjem seveda je) prepuščena variabilnemu vrednotenju in je torej njen vrednostni status negotov.

Kar zadeva vertikalno, je skoraj očitno, da danes prevajanje klasične slovenske literature 19. in prve polovice 20. stoletja ni prioriteta (čeprav se, po zaslugi zavzetih posameznikov, kakršen je na primer koroški slovenist Erwin Köstler, ki je v zadnjih dvajsetih letih v nemščino prevedel kar 15 Cankarjevih del, to k sreči vendarle dogaja). Največja vrzel je med starimi pesniki (izjema so Prešeren, 114 prevodov, Župančič, 84, Kosovel, 43); Josip Murn, Božo Vodušek, Miran Jarc, Anton Vodnik, ki nimajo niti enega prevoda, so svoj "trenutek" očitno za zmeraj zamudili. Morda ga ni France Balantič, ki ima po sedanjih evidenci tri prevode. Precej bolje so jo odnesli starejši pisatelji. Najbolje (po Cankarju) že omenjena Bevk s 151 prevodi (seveda predvsem na račun njegove mladinske literature) in Voranc (114), a tudi Anton Ingolič (74), Ciril Kosmač (55), Miško Kranjec (39), Ivan Tavčar (38), F. S. Finžgar (30) in celo Josip Jurčič (35) se ne morejo pritoževati.

Za nazaj je najbrž treba reči, da je, kar je. Naša novoromantična, realistična in zlasti socialnorealistična literatura je bila deležna precej tuje pozornosti (po vojni, kot rečeno, predvsem zahvaljujoč afirmativnim trendom znotraj socialistične književne internacionale), zdaj je težko pričakovati, da bi se na založniškem trgu še pojavljalo tovrstno povpraševanje. Tudi slovenska povojna intimistično-modernistična literatura je segla razmeroma daleč in v dovolj širokem spektru, zanimivo, da predvsem v poeziji. Daleč največ prevodov ima seveda Šalamun (84; za zdaj je torej izenačen z Župančičem, kar je zabavna koincidenca), sledijo mu Kajetan Kovič (53, jasno, v tej številki je zajeta predvsem njegova otroška literatura), v podobnem žanrskem položaju je prevedena literatura Svetlane Makarovič (34), česar pa ni mogoče reči za Edvarda Kocbeka (45), Daneta Zajca (41), Vena Tauferja (19), Cirila Zlobca (17) in Toneta Pavčka (11). Proza današnje starejše generacije je za že omenjenim Jančarjem (99) dosegla največ prevodov pri Borisu Pahorju (48) in Evaldu Flisarju (41; pri njem gre v veliki meri za dramska besedila), sledijo Lojze Kovačič (18), Slavko Pregl (15), Rudi Šeligo (12). Slabše, kot bi bilo pričakovati, gre opusom Petra Božiča (2), Marjana Rožanca (2), Toneta Partljiča (3), Vladimirja Kavčiča (3).

Že iz teh podatkov je razvidno, da število prevodov pogosto ni v smiselni korelaciji s tehtnostjo opusov. Absolutno "pravičnost" je na tako nemerljivem (in od toliko dejavnikov odvisnem) področju seveda nesmiselno pričakovati, toda bralec, ki ima kolikor toliko izoblikovano sliko

slovenske literature, bo ob nekaterih podatkih zagotovo začutil nelagodje. V največjem neskladju s svojim resničnim literarnim dometom sta zagotovo Kovačič in Rožanc, med pesniki pa Gregor Strniša (9), Ivan Minatti (6), Jože Udovič (4), Lojze Krakar (4), Andrej Brvar (2), Ervin Fritz (1); o Janezu Menartu podatka ni.

Še večje nelagodje doživljamo, če se premaknemo k literatom iz sedanje srednje in mlajše generacije. Naj navedem nekaj zanimivih primerov po abecednem redu avtorjev, pesnikov in pisateljev (tudi esejistov): Andrej Blatnik (21), Aleš Čar (10), Mitja Čander (10), Aleš Debeljak (43), Milan Dekleva (0), Ivan Dobnik (2), Damir Feigel (3), Franjo Frančič (22), Milan Jesih (4), Brane Mozetič (31), Boris A. Novak (17), Peter Semolič (3), Lucija Stupica (6), Ivo Svetina (5), Aleš Šteger (28), Marjan Tomšič (3). Preseneti tudi veliko število mlajših avtorjev, komaj uveljavljenih ali pa tudi ne, ki imajo prevedene po dve ali tri knjige.

A predvsem bode v oči dejstvo, ki ga sicer ne vidimo neposredno, vendar lahko kot edinega mogočega predpostavimo. Dejstvo namreč, da je glavni regulator (ta mehanicistična beseda je tukaj povsem na mestu) pri prevajanju iz slovenščine zasebna pobuda (kakor smo domnevali že na začetku): osebni zakon želje. Pobuda, ki ji JAK prek Trubarjevega sklada in drugih manj imenitnih avtorsko-založniških povezav pač pridno streže. Agencija sicer financira samo prevajalca, ampak to je glavni strošek, brez katerega bi prevoda ne bilo.

Z zasebno pobudo, za katero stoji naravna želja po širjenju lastne literature in njenega vpliva, seveda ni nič narobe, vprašanje je le, ali se ta zasebni interes dovolj dobro prekriva s splošnim, kolikor se ta kaže skozi proračunski denar za prevajanje. Anomalije, kakršna je na primer podatek, da je Jesihova poezija doživela 4 knjižne prevode (ali Deklevova nobenega), Štegrova in Mozetičeva pa po 28 oziroma 31, kaže na to, da država svojega tonamenskega denarja ne regulira – ne glede na to, da prevajanje iz slovenščine ni področje, ki bi ga bilo mogoče preprosto zajeti v model optimalne proporcionalnosti. Logično bi torej bilo, da bi imel JAK vsaj osnovno strategijo, kateri so tisti sodobni avtorski dosežki ali celi opusi, ki jih velja načeloma in forsirano podpirati, in kako se približati objektivnosti limitiranja zgolj obetavnih ali efemernih literarnih pojavov. Res je tudi, da je JAK mlada, še ne triletna ustanova, in da o teh rečeh morda že premišljuje.

Tretje dejstvo, povezano s prevajanjem iz slovenščine, bom predstavil zelo na kratko. Dejstvo je namreč, da je težko zaznati, da bi ob vsej kar obsežni prevajalski dejavnosti slovenska literatura zunaj uživala ugled, ki bi bil v skladu s tem obsegom. Vsak pogosteje prevajani avtor lahko

seveda postreže z vrsto nasprotnih informacij, toda to ne more spremeniti dejstva, da večina prevodov obtiči v ozki interesno-prijateljski ali – v boljšem primeru – akademski srenji. Drugače je le pri zunaj najbolj prepoznavnih slovenskih avtorjih (Jančar, Pahor, Flisar, Šalamun) in pri otroški in mladinski literaturi, ki ima drugačne (in sploh nekakšne) tržne zakonitosti. Drugače je seveda tudi v primeru premišljenih antologij, o njihovi koristnosti je težje dvomiti. Smiselno razmerje med promocijskimi prizadevanji doma in recepcijo na tujem mora biti ena osnovnih dimenzij pri morebitnem oblikovanju omenjene nacionalne strategije.

Za konec bi rad pripisal še svoj čisto osebni pogled. Nič tragičnega se mi ne zdi, če avtorji energijo svoje “zasebne pobude” pretopijo v čim boljše pisanje v slovenščini, vidike slave v drugih jezikih pa prepustijo drugim in času. Ni jih malo, ki tako tudi ravnajo.